

*Валентина Гончарук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
Віталій Гончарук, Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України*

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Творчість Тараса Шевченка вважаємо духовною основою формування української нації, тому що для українців усіх поколінь Великий Кобзар став могутнім джерелом національної свідомості, справжнім виразником національної ідеї, втіленням сподівань на кращу долю та вільне життя.

Упродовж свого життя Тарас Шевченко створив неперевершені жіночі образи, які нас захоплюють, зачаровують і відкривають перед нами незвідані грані духовного світу жінки. Вродливими, тендітними, прекрасними змальовує поет українських дівчат, молодиць, з непідробною любов'ю й теплотою в душі описує жінок-матерів, які готові були на все, навіть на самопожертву, заради своїх дітей.

В Шевченкових жіночих образах злилися воєдино сердечні, щирі, теплі та лагідні почуття українців. Основу цих почуттів складає святість материнства взагалі й глибокопроникливі, найтонші відчуття, які невидимими нитками поєднують кожну матір з її дитиною. Підтвердження цьому знаходимо у дослідника Богдана Цимбалістого: «Коли запитали багатьох українців про їхнє дитинство, частіше чуються спогади, навіяні глибокою любов'ю і пієтизмом до матері» [5, 85].

Упродовж історії язичницький культ Великої Матері трансформувалася в культ Жінки-Матері, яка не тільки відповідно законам природи дає нове життя, але й постійно плакає і підтримує його своєю турботою, дбає про його майбуття. Слід відзначити, що жінка, дружина, мати була не тільки берегинею сімейного вогнища, а й, визначальною мірою, берегинею всієї української нації, її духовності. Адже передусім від матері дитина переймала рідну українську мову, пісню, віру, звичаї та традиції свого народу. Саме тому в Світоча українського духу – Тараса Шевченка маємо таке особливе пошанування й самовіддане поклоніння Жінці-Матері: *І перед нею [матір'ю*

молодою з своїм дитяточком малим] помолюся, / Мов перед образом святим / Тієї Матері святої, / Що в мир наш Бога принесла... [6, 499].

Метою статті є дослідження жіночих образів у поетичних творах Т. Шевченка. Слід відмітити, що величезний творчий доробок Т. Шевченка вже досліджувала ціла когорта науковців, як-от: Ю. Барабаш, В. Бородін, Ю. Гончар, І. Дзюба, Є. Колесникова, О. Мамедова, Г. Неділько, Ю. Івакін, В. Пахаренко, а проблему зображення поетом жінки-матері порушували В. Красицька («Жіноча доля в творчості Кобзаря»), Т. Бовсунівська («Художня концепція жінки у творчості Тараса Шевченка») [1], І. Петровська («Образ матері-покритки в поемах Тараса Шевченка»), О. Мамедова («Інтерпретація балади Т. Г. Шевченка «Причинна» з позицій естетики романтизму») та інші. Різні вчені по-різному розшифровують Шевченкові заковані, глибокорелігійні, філософські твори, але всі вони одноставні в тому, що лейтмотивом його творчості виступає обожнювання Жінки-Матері та створення воістину народного образу жінки – хранительки наших сакральних народних скарбів, образу, в якому відбилося багатство української душі, особливості світовідчуття українців.

На основі узагальнення літератури з цієї проблеми в Шевченкових творах можна умовно виділити такі сюжетно-тематичні схеми: 1) тема зведення селянської дівчини («Причинна», «Катерина», «Наймичка», «Утоплена»); 2) нещастя дівчини-сироти («Думка», «Марина», «Якби мені черевики», «Утоплена»); 3) гармонійна краса жінка-матері («Слепая», «Сова», «Відьма», «Княгиня»); 4) образ Божої Матері як втілення вищої справедливості («Марія», «Неофіти»). Дослідники творчої спадщини Т. Шевченка стверджують, що слово «мати» в його поезії вживається найчастіше, а тема жінки-матері є провідною в його творчості. На думку Є. Колесникової, слово «мати» у поета має триєдиний вимір: це і рідна ненька, і рідна земля, Україна, і Божа Мати як символ вищої справедливості [4, 10].

Ввібравши в себе відлуння вікової народної мудрості, Тарас Шевченко в своєму «Кобзарі» з душевним щемом відтворює усі віхи жіночої долі: починаючи з дитячої приязні («Ми вкупочці колись росли», «Мар'яна-черниця»), дівочого кохання (в «Катерині», «Причинній», «Гайдамаках», «Тополі», «Мар'яні-черниці»), щасливого подружнього життя («Росли укупочці, зросли», «Сліпий»), щастя материнства («Слепая», «Сова», «Сліпий», «Княжна», «У нашім раї на землі»), – до зрадливого кохання («Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини») та нещасливої старості («Сліпа», «Княжна», «Відьма», «Титарівна») [3, 215].

Його прекрасні поеми «Причинна», «Катерина», «Наймичка», «Марія» зображують надзвичайно виразні й глибокі жіночі типи, українських жінок – закоханих і щасливих, зневажених і гордих, жінок-покриток і жінок-матерів, ладних віддати своє життя заради дитини. Любов Шевченкової Ганни до сина та її життя біля нього наймичкою – материнський подвиг.

Образ жінки в творах Т. Шевченка опоетизований, виступає символом самої України – прекрасної й сумної Батьківщини Великого Кобзаря, яка дала йому непересічний талант, та не дала долі, так само як не могла дати долі своїй дитині покритка Катерина. Її прообразом була його кохана Оксана Коваленко, з якою доля так і не звела Тараса. Тема «Катерини» – сумна історія кохання дівчини з народу, одуреної легковажним москалем. Нерідко молода дівчина, котра «спіткнулася», ставала зганьбленою. «Не жіноча неповноцінність причина історичної нікчемності жінки: сама ця історична нікчемність прирекла її на неповноцінність» [2; 137].

Доля жінки-кріпачки для нього – це, насамперед, доля його рідної матері, котру передчасно «у могилу нужда та праця положила», це його рідні сестри: Катря, Ярина та Марія, оті «голубки молодії», в яких у наймах коси побіліли. Це, зрештою, його перша трепетна юнача любов – Оксана Коваленко. Отже, жіноча доля для нього не тільки була соціальною, а й особистою трагедією. А доля жінки в кріпосницькому суспільстві була справді трагічною. Хто тільки над нею не знущався?! На панщині вона працювала однаково з чоловіками,

вдома виконувала всю хатню роботу, народжувала, годувала і виховувала дітей. А скільки жінок ставали жертвами поміщицької розпусти, скільки наклало на себе руки!

І на захист потоптаних жіночих прав встав гнівний Шевченко. Він зібрав воедино всі страждання закріпачених жінок всіх епох і голосно розказав про них цілому світові. Його жіночі образи – це насамперед незагойна, найболючіша рана кріпацтва. Не випадкові й назви його творів про жінок: «Наймичка», «Відьма», «Сова», «Слепая», «Мар'яна-черниця», адже саме наймичками, відьмами, совами, сліпими, черницями були жінки в тодішньому суспільстві. На основі однієї лише поеми «Відьма» можемо сказати, що це звинувачувальний акт тодішньому гнобительському ладові. У ній читаємо: *В свитині латаній дрожала / Якась людина. На ногах / І на руках повиступала / Од стужі кров; аж струпом стала. / І довгі коси в реп'яхах / О поли бились в ковтунах.* [6, 559]. Десятки «благородних» поетів того часу вважали б неестетичним такий образ у своїй творчості, відвернулися б, побачивши таку жінку у житті. Т. Шевченко не тільки не відвернувся і не тільки увів її у високий храм поезії, а назвав її своєю, рідною: *Моя се мати і сестра. / Моя се відьма, щоб ви знали.* [6, 560].

Ще одна із сторінок шевченківських віршів, пройнятих болем, – це співчуття поета вдові, коли єдиного сина забирають від неї у солдати: ... *Стали хлопців / В кайдани кувати / Та повезли до прийому / Битими шляхами. / Пішла й вдова з матерями / З дрібними сльозами.* («Сова») [6, 231–232].

Шевченкові героїні вміють не тільки терпіти страждання (Катерина, Причинна, Мар'яна), а й мститися тим, хто топтав їхню честь, гідність і щастя: Оксана, божеволіючи, підпалює палати свого кривдника; Марина вбиває ножем пана, який знівечив її молодість; відьма горить гнівом, ненавистю до розпусника-пана.

Образи Шевченкових дівчат та жінок не лише багатостраждальні, а й, як правило, високоморальні. І найбільша заслуга поета в тому, що він підніс жінку-кріпачку, жінку-матір на найвищий п'єдестал чистоти, глибини і

вірності почуттів, моральної краси і материнської величі: *У нашій раї на землі / Нічого кращого немає, / Як тая мати молодая / З своїм дитяточком малим.* [6, 499]. У поемі «Марія» Т. Шевченко «подвигом життя Богоматері ніби освячує материнство взагалі і «незаконне» особливо (бо воно найстражденніше)» [13, с. 37]. Покритка у поета стала Покровою – заступницею і надією стражденного світу, тому закономірно, що людським ідеалом жінки-матері у «Кобзарі» виступає саме Марія.

Великий Кобзар бачив у жінці духовну красу, обожнював материнство, уславлював вірність і щирість. Неволю всіх жінок він переживав як особисту, як неволю державну і таврував її як найбільше зло. Ніколи раніше з такою силою та переконанням не лунав заклик власного народу в устах його вірного сина скинути чужоземне ярмо та здобути волю: *І на оновленій землі / Врага не буде, супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі.* («І Архімед, і Галілей...») [6, 630].

Шевченкова любов до України – це істинна, непідробна любов сина до матері. В ній турботливість і відповідальність, неможливість зректися, самовідданість і жертвовність: *Я так її, я так люблю, / Мою Україну убогу, / Що проклену святого Бога, / За неї душу погублю!* («Сон» («Гори мої високі...»)) [6, 381].

Саме завдяки співучості Шевченкових віршів йому вдалося у своїх поезіях глибоко і ніжно змалювати усю складність материнської долі, всю біль материнської душі. Особливо, якщо ця мати любить, охороняє, прагне кращого для своїх дітей, але не має змоги цього зробити.

У тому шляху, який протягом життя проходять героїні творів Т. Г. Шевченка, немовби бачимо майбутній шлях людства, який йому необхідно подолати до морального очищення та духовного зцілення.

Підсумовуючи викладене, слід сказати, що Тарас Шевченко саме її величності – Жінці-Українці – надає визначальну роль у творенні українського національного життя. Так, у «Катерині» він у першу чергу підкреслює, що дівчина – українка, й за високими моральними якостями

протиставляє її «москаликіві». В першу чергу, Жінка для поета в усіх названих вище творах – хранителька родинного вогнища, продовжувачка роду, берегиня найкращих сімейних традицій. Він звертається до свідомості кожного українця зі своїми думками про величне призначення Жінки в усі часи – створювати затишок в українській оселі, навчати своїх дітей рідній мові, співу українських пісень, дбати про їх культуру поведінки, гуманне ставлення до інших людей, про участь усіх членів родини у відзначенні національних свят, які закладають добро, милосердя, благодать у їхні душі.

Саме на Жінку, як це ми прослідковуємо в поемі «Марія», Тарас Шевченко покладає вирішальну роль у спасінні людства від зла й нелюбові. Українські жінки, задумайтесь над цим, поки не пізно, й тоді із наших родин виходитимуть у світ справжні українці, яким буде під силу духовне відродження нації й усього людства!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. Художня концепція жінки у творчості Тараса Шевченка / Т. Бовсунівська // Дивослово. – 1999. – № 11. – С. 2–6.
2. Бовуар Сімона де. Друга стаття: в 2 т. / Сімона де Бовуар; [пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко]. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – 390 с.
3. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка: навч. посібник / [автори-упорядники: О. І. Руденко, Н. Б. Петренко]. – К.: Либідь, 1998. – 272 с.
4. Колесникова Є. Слово «мати» в поезії Кобзаря / Є. Колесникова // Дивослово. – 1995. – № 5–6. – С. 9–11.
5. Цимбалістий Б. Родина і душа нашого народу / Богдан Цимбалістий // Українська душа. – К.: Думка, 1992. – С. 66–97.
6. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / [передм. І. Дзюби]. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 720 с.